

Др Блаженка Деспот

БИТ ЧОВЈЕКА И ЧОВЈЕК БИТИ

(Иво Паић: *Мишљење/дјеловање*, „Младост”,
Београд 1979)

Однос мишљење/дјеловање или, точније, мишљење и дјеловање у јединству као мисаоно дјеловање и дјелатна мисао тематизира Иво Паић у огледима:

I. *Повијесност мишљења/дјеловања; Између неповијесног категоријалног конструктивизма и ауторитета рада, Бит дјеловања и револуционарно мишљење и „Отпори мишљења умној тотализацији”.*

II. *Револуција — покрет — мишљење/дјеловање, Класна диктатура пролетаријата; Покрет и мишљење са додатком Интерес удруженог рада и питање о кризи вриједности.*

¹²⁾ С обзиром на већ (само) поменута Пуланцасова одступања од искључиво структуралног приступа у његовим каснијим делима, анализа могућности структуралне науке о политици поводом књиге *Политичка власт и друштвене класе* има сада више смисла као приступ парадигматичком случају употребе структуралне методе у науци о политици, него самом Пуланцасу као теоретичару.

Однос мишљења и дјеловања може бити појмљен као да је субјект мишљење, а дјеловање његов објект, „неповијесни категоријални конструктивизам” — како га назива аутор — или да је субјект дјеловање, „пракса”, а свако мишљење његов одраз, „објект”, „надградња”. Довођењем мишљења и дјеловања у јединство на изворима смо Марксове филозофије, што опет тражи преиспитивање што филозофија јест а што није. По ауторовом мишљењу, „наша марксистичка мисао и друштвена знаност још нису превадале напетост између (јакo узарманих) настојања системско-категоријалног конструктивизма и одлучних корака отварања према ауторитету садржаја и лика рада чије настајуће социјалистичко удруживање и конструктивистичко мишљење не иду заједно” (стр. 15).

Промишљање што марксистичка филозофија јест а што није, као и ауторова оцјена наше филозофске марксистичке мисли и друштвене знаности спрам садржаја ауторитета рада нашег социјалистичког удруживања, нужно наводи аутора да редуцира све оно што није револуционарно у мишљењу, као и да проникне у битни смисао удруженог рада и интереса удруженог рада. Задатком, који је себи тиме поставио, Иво Паић и његови огледи постају изванредно актуални и ангажирани, а пошто је цијелом методологијом усмјерен против било каквог става и стања које је било чиме успостављено као саморазумљиво и стога битно депроблематизирано, дијалози с њим придносе освјештавању историјских могућности пролетаријата.

Ауентично марксистички аутор указује на бити марксизма непримјереном приступу да се филозофија издвоји из цјелине смисла марксизма, да се повлачи граница између филозофије и знаности. Марксизам редуциран на категоријални сјустав, *per definitionem*, грађанска је контемплација, која у оваквој свези посједује привид опћности и привид конкретности и у првом случају филозофија жели говорити о бићу у цјелини, а њиме се не бави, па онда накнадно онтологички, спознајнотеоријски и епистемологијски рефлектира над достигнућима посебних знаности; у другом случају ствара „цјелину” интерпретацијом посебних знаности, иако је свакој од тих посебних знаности методичка претпоставка апстрахирање од цјелине. Овим се, наравно, врши ликвидација револуционарног мишљења. Ради сачувања језгре револуционарног у дјеловању/мишљењу, аутор је и против *интердисциплинарности* у марксистичком разумјевању повијесног момента, а за *трандисциплинарност* самога марксизма, што значи да посебнознанствени резултати морају бити захваћени *трандисциплинарним* поступком, који иде од појаве до њеног темеља и одатле натраг појави и њеном *превредновању*.

Оно трансдисциплинарно у марксизму је схваћање човјека и његова генеричка бића као односа битка и бића, као повијесног и производног односа. Тај је однос тек утемељење за сваки други однос, којим је сваки други приступ увјетован, иако из одређеног историјског момента може сваки раздрти моменат бити осамостаљен и објективиран. Живи и животни однос човјека, бића и битка у производњи као „трансдисциплинарни“, као оно „прво“, по ауторовом мишљењу, ствара непримјереност приступа било каквог конструктивистичко-схематског, у крајњој линији грађанског, чак када је оно у „марксистичкој“ или „социјалистичкој“ варијанти. Када је говор о назначеном хоризонту удруженог рада и интереса удруженог рада, јасно је да је „заправо ријеч о проблематизацији језгра *бити дјеловања* као збиљске „супстанције“ повијесне претпоставке живота и *темеља* мишљења у његовом *револуционарном* настојању“ (стр. 49). Међутим, перзиситирање интердисциплинарног истраживања и његове ефикасности, често без оног „трансдисциплинарног“, не само у природознанственом материјализму већ и у нашем социјалистичком самоуправљању, поставља у питање да ли је то само резултат остатка оног грађанског у робноновчаној производњи или јединство мишљење/дјеловање садржи у својој трансдисциплинарности моменте филозофијског конструктивистичког приступа, у смислу, како га је појмио аутор. *Бит дјеловања* је, заправо, „супстанција“ производње живота. Стављање у наводнике категорије „супстанција“ сугерира да није ријеч о категорији традиционалног филозофског апарата, већ о оном што би то спрам тога апарата имало означити као оно „прво“ у збиљској производњи живота. Али, примјећујемо аутору, стављање у наводнике не осигурава да се супстанција не промишља као оно битно, битак, што је узрок самоме себи. Оно не ослобађа „империјализма појма“, који „у Хегела телеолошки саму супстанцију“ повијесног живота, људску осјетилност супсумира под моменте *ratio*“ (стр. 56). Дакле, овдје се догађа да се мора промишљати супстанција, али супстанција у супротности са апстрактношћу појма, као људска осјетилна дјелатност. Она није мисао, појам како га мисли традиционална, конструктивистичка филозофија, и стога супстанција под наводнике, али у себи нужно садржи тражење субјекта и субјективитета као онога по чему је та људска осјетилна дјелатност могућа, у чему је људско штоство, оно што човјек јест. Промисљање људског штоства нужно води онтолошком и онтологијском рангирању. Аутор, стога, трагом изворне марксистичке мисли, производњи и потребама даје онтологијски ранг. Евентуално стављање онтологије под знаке наводника не ослобађа ову њене онтологичности, „империјализма појма“ да појми „супстанцију“ и „субјективитет“. Строгости оваквог мишљења припада и одређење човјековог

штоства, да је човјек по дјеловању (стр. 69), али оно биће по чему друго биће јест, јест његов битак, „есенција”.

Оваје, такођер, можемо појмити и битак и есенцију под наводницима, јер се ради о људској осјетилној дјелатности, а не о појму, али се та дјелатност појми као битак, као есенција. Марксов исказ да се човјек мора потврдити, како у свом битку, тако и у свом знању, аутор досљедно изводи: најприје да човјек јест по дјеловању, а затим „да цијело вријеме рада и производње мора бити на дјеловању потврђивање властите изворне потребе коју изражава сврха и сврси примјерена активност”. Онтологијски ранг потреба и задовољавања потреба посредује се радом, што значи таквим радом у којем се рад себи представља као сврха уједињавањем материјалне и духовне снаге и који је тиме актуализација људске „бити”.

Анализу капитал-односа и капиталске моћи Иво Паић је конзеквентно извео као рад ослобођен садржаја, гдје је човјекова дјелатност средство, а средство (строј) субјект: „Изворна је потреба постала *средством средства претворена у субјект. Одатле и рад мора бити испражњен од садржаја*” (стр. 83). Али онтологијски ранг потреба и рада као сврси примјерене дјелатности претпоставља „бит” човјека и човјека бити, који пребива у јединству са самосвршном дјелатношћу. Иако аутор одбија „бит” човјека, „слободног човјека”, „свестрано развијену особу”, с правом, као неку априорну и неповијесну есенцију, којој је мјесто истине у суду, „а не сугласности збиље бивствовања с могућностима једнократног, повијесно свагда индивидуираног збивања, у којем човјек мора доказати истину, то јест збиљу и моћ, оностраност свог мишљења, промишљање „слободне асоцијације непосредних произвођача” као друштвеног хоризонта повијести јест онтологијскога и стога нужнога ранга, као нужна слобода и слобода нужности. Будући да човјек *није-јест*, него *бива*, повијесност производње као нужност слободе поставља пролетаријату задатак да *озбиљи филозофију*. Филозофију, а не нешто друго! Будући да је филозофија појмила „империјализам појма”, мишљење као човјекову бит, она се може озбиљити само кроз осјетилну повијесну производну дјелатност, али само *кроз њу*, као што се само *кроз* филозофију може деструктурирати мисаоне претпоставке саме осјетилне повијесне, производне дјелатности.

Јединство мишљења/дјеловања, које Иво Паић зналачки *филозофијски* води, бива упитно властитом позицијом, јер је из ње, као и из цијелог марксизма, једино могуће мислити тако нешто као што је осјетилна људска дјелатност, удружени рад и интереси удруженог рада, као што је, с друге стране, пуким филозофијским категоријалним апаратом немогуће захватити у тако нешто као што је „ауторитет рада”.

Да би се осигурао од доминације грађанског мишљења у филозофији, у посебним знаностима, па и интерпретацијама социјализма, аутор с правом закључује: „Ако су рад и производња у садржајима своје повијесне дијалектике онтолошки дрво’, разумијевање и објашњење кризе грађанског свијета, *„обрачун са Хегелом’* је кључна точка у којој се још увијек преламају битне значајке мисаоног пута према савремености или оријентацији у бити кризе грађанског свијета и праксе његова револуционарна обрата у ново” (стр. 95—96).

Само питање транс-дисциплинарности и интер-дисциплинарности овдје се рјешава ониме што је у марксизму „транс” и ономе што је „дисциплинарно”. Оно што је у марксизму „транс” као нешто повијесно ново немишљиво је категоријалним конструктивизмом и непримјерено знанственом објективирању, „дисциплинарном”. Сваки је од приступа грађански, контемплативан, проматрачки и не може пратити револуцију на дјелу, јер је сада — традиционално и увјетно речено — Револуција, рад на дјелу, Субјект. Али, морамо примјетити, мисао револуције и револуционарна мисао настала је на грађанском мишљењу и на њему заснованој производњи. Примјерице, чини нам се да не стоји ауторова тврдња да је Марксова критика грађанског начина производње базирана на критици успостављања човјека као радника. Социјалистичко самоуправљање треба тек човјека успоставити као радника, да би он досљедним социјалистичким награђивањем према раду озбиљио једнакост људи, своју повијесну могућност „асоцијације непосредних произвођача”, по раду, по дјеловању и према раду. Капитал-однос успоставља човјека као најамника, што значи да је смјештен у ситуацију рада без садржаја, гдје је „средство”, „ствар”, субјект. Повијесно осјетљива дјелатност удруженог рада и на њему заснованих интереса удруженог рада јест да раду осигура садржај, субјект а да „ствар”, stroj, врати у средство. Ово премјештање односно револуционирање мјеста „субјекта” мора, међутим, опет ићи кроз рад, а како је уједињење „средстава рада” и „рада” претпоставка тог самоуправљања, револуционарном је мишљењу за *про-мислити*, дакле трансцендирати мишљење у дјеловању, како је са тим „стварима” у начину производње наслијеђеном на „стварима”, које су субјект.

Сасвим је јасно, како каже аутор, да конструктивистичко мишљење примјерено својој „неповијесној позицији одваја знанствено-техничку производњу од *односа* производње цјелине живота” (стр. 36). Али „цјелина живота” је увјетована и знанствено-техничком производњом, осамостаљеном у капитал-односу. Уједињавање „средстава рада” и „рада” стога неће бити озбиљено пуком промјеном власништва над „стварима”. Дакле, „ствари” се тек револуционарно морају про-

метнути у „средства рада”, мора им бити одузет њихов субјективитет, којег је успоставио капитал-однос. Иако је аутор ишао другачијим путем, евидентност тога је морао промислити у повијесно-онтолошкој димензији приватног власништва. Тачно закључује — да се у нас умјесто промишљања повијесно-онтолошке димензије приватног власништва проблем приватног власништва попредметио као објект правне знаности, која је, *per definitionem* грађанска. Али да се она третира као првенствено предмет правне знаности, као правна категорија, а не у својој повијесно-онтолошкој димензији, произлази управо из — у великој мјери још — субјекта „ствари”, строја, који је утемељен на подјели рада на физички и интелектуални, која је подјела рада повијесни облик оног онтолошког у грађанском друштву. Све грађанско у подјели рада, па и удруженог рада, постаје тако адекватни објект грађанској знаности и ономе што је грађанско у филозофији. Оно „транс” у марксизму, које је аутор одредио: „...блиска нам је, међутим, мисао да ти резултати (мисли се на резултате посебних знаности — опаска Б. Д.) не могу бити кориштени као вјеродостојна дијагноза стања вриједности све док нису захваћени мишљу која једним *трандисциплинарним* поступком који иде од појаве до њеног повијесног темеља и одатле натраг појави и њеном *превредновању*” (стр. 185). Оваквим пристајањем на интердисциплинарно, аутор је потврдио оно што је хтио приказати непримјереним: филозофијски конструктивизам, који је и овдје на дјелу, дакако не неповијесни, већ повијесни, који је „империјализам појма”, али којег бисмо увјетно могли назвати „империјализам производње”, базиран на бити човјека и човјека бити. Нешто такво као мишљење/дјеловање у свом јединству могуће је само кроз марксистичко разумијевање повијесне основе збиљског живота, а ова је могућа само аутентичним метафизичким наслеђем, како у његовом спекулативном виду, тако и у његовој реализацији у знаности-техници.

Размишљање Иве Паића упућује на „револуционарно нестрпљење”. Солидна филозофијска дисциплинарност у мишљењу одбацује све непроблемско, што је и главна вриједност овог дјела, извирујућа аутентична револуционарност не мири се са датим, али као мислилац/револуционар искочио би из заточеништва мишљења/дјеловања, што нам је наметнуло европско наслеђе, односно повијесни облик грађанског начина производње, оног отпорног за мишљење/дјеловање. То је у аутора евидентно и у разумијевању оног политичког. Са револуционарним еросом аналитички указује на хегелијанско, дакле грађанско поимање умности државе и партије у стаљинизму што је сасвим тачно. Ако се у супротности спрам таквог „империјализма појма” успостави „ауторитет рада”,

повијесни начин онтологијског ранга производње и човјека који по дјелатности јест — удружени рад или боље речено процес удруживања рада, онда слиједи да удружени рад, или тај процес удруживања рада јест субјект, а политика и партија је функција удруженог рада.

Апсурдност става о партији, односно Савезу комуниста као функцији удруженог рада увиђа аутор, али тај апсурд није ни у којем случају само резултат економистичког, дакле грађанског схваћања удруженог рада, већ и непостојање „идеје комунизма” за коју аутор каже да ограничава мишљење. Разумијевање удруженог рада односно удруживање рада и средстава као субјекта, а осталих друштвених дјелатности само као његове функције нужно доноси: „Остаје субјективитет „удруженог рада” у којем је на дјелу политички неосвјештена идеја заједнице производње живота и духовно-знанствена неосвјештена и знаношћу непрожета бит тог удруживања” (стр. 167). Остаје, укратко, „база” и „надградња” против којег је подузет ауторов напор мишљења/дјеловања. Мишљење/дјеловање остаје тврд материјал обради и мишљења и дјеловања без „идеје комунизма”. Идеја комунизма постаје утопијски идеал, који тражи вјечно „треба да”, ако не респектирамо хегелијанско дијалектичко мишљење о идеалу, а оно је још респектабилно уколико смо ограничени грађанским мишљењем/дјеловањем. „Ако неки идеал уопште има у себи истину на основу идеја, на основу појма, онда је он истинит, и такав један идеал није нешто излишно, нешто лишено снаге већ представљено што је стварно. Прави идеал није нешто што *треба да* је стварно, јер је он једино што је стварно, у то се верује пре свега. Ако је нека идеја сувише добра да би имала егзистенцију, онда је то мана самог идеала... Стварност је сувише добра: што је стварно умно је. Али човек мора знати што је уистину стварно; у обичном животу све је стварно, али постоји разлика између света појава и стварности. Оно што је стварно има такођер спољашње одређење у којем се показује самовоља и случајност, као што се у природи случајно удружује неко дрво, кућа и биљка” (Хегел, *Историја филозофије*, II, Београд, 1975, стр. 224).

Могућност надвладавања „самовоље” и „случајности” лежи у *стварној идеји комунизма*, а она за мишљење/дјеловање у социјалистичком самоуправљању значи нову социјалистичку културу, самоуправљање као цјелину производње материјалног и духовног живота, коју аутор назначује, али даље не разрађује. Ова нова култура мишљење/дјеловање ставља пред нови напор, који није у поимању онога „транс”, у филозофији Још-не-битка, нити у субјективитету удруже-

ног рада, поготову не у његовом крњем, дјелом грађанском повијесном облику.

Насупрот сваком конструктивизму, есенцијализму, априоризму и империјализму појма, Иво Паић мишљењем/дјеловањем тражи револуционарну језгру онтологијског повијесног темеља осјетилне дјелатности. Овај напор ипак претпоставља одређење бити човјека и човјека бити, којему је повијесни и друштвени хоризонт одредио Карл Маркс „асоцијацијом непосредних произвођача”, односно кад је, према аутору, „на дјелу производња људске бити као цјелокупности односа слободног удруженог владања произвођача (самопреваданог радника) цјелином производне снаге друштва” (стр. 152).

О огледима Иве Паића не може се написати нити приказ, нити рецензија, јер би то био парадокс сличан ономе што га је аутор назначио у предговору. У предговору се објелодањује нешто као некакво говорење *након*. У рецензијама и приказима се приказује нешто о аутору. Аутор ништа не казује, па му се ништа не може ни приказати. Он је напросто револуционар који мисли и мислилац који је револуционаран, а у бити тог мишљења/дјеловања стоји да с њим сумислимо и сумјелујемо на новој цјелини производње материјалног и духовног живота — самоуправљању, као повијесном склопу бити човјека и човјека бити, који у таквој култури доноси не само трансдисциплинарно већ чак и трансповијесно, што је немишљиво и нерадљиво из нашег момента „претповијести”.

Таквом су задатку примјерени управо огледи, а не систематика марксизма, која марксологијом добива свој дефинитивно знанствени, грађански значај.